

לתאוותם; הם מצליחים בראשונה – ובאים לידי כליין ואבדון: שהרי 'סופן להיפסק ממנו' – ע"י קנאה תאוה רדיפת הכבוד ואבזריהם. ומי שנשאר, נשאר בידיים ריקות, ושוב מתחדשת האפשרות לעלות על דרך ד' בכיוון התכלית. ברור כי לא רבים הלומדים לקח מזה ושוב סטים מן הדרך, ושוב באות התוצאות הידועות, וככה מתנהלת המלחמה הגדולה בין הטוב והרע, אבל יש לומדים מזה ושבים מדרכם – ונתוספים למחנה הלוחמים למען גילוי כבודו ית'.

(מתוך מכתב מאליהו ח"א עמ' 65 ואילך)

דף יא

'עיקר שירה בכלי'. בספר חדושים ובאורים כתב להוכיח מכמה מקומות שגם לפי הדעה שעיקר שירה בכלי – השירה בפה מעכבת, והלא למדו (בסמוך) לעיקר שירה מן התורה מושרת בשם ה' אלקיו – והיינו הזכרת השם. וכן שאר המקראות שבסמוך מורים כן – שאו זמרה; וישאו קולם; יעננו בקול. וכן מורים פשטי המשניות, שהשירה בפה היא מעיקר הדין לכל הדעות. אלא שנחלקו אם הכלי מעכב גם כן אם לאו (וכן הוכיח הגריש"א שליט"א בשיעוריו למסכת סוכה נ. ע"ע ב'שעורים לזכר א"מ' ח"ב עמ' ס ואילך).

כמו כן כתבו אחרונים עפ"י מקראות וסוגיות מפורשות, שהכל מודים שאין כשרים לשיר בפה אלא לויים בלבד, אף למ"ד עיקר שירה בכלי (ערש"ש והגהות ר' שמחה מדעסויא תענית כז.).

עוד כתב ב'חדושים ובאורים' (כאן ובדף יג) שנראה שאף על פי שהשירה בפה ובכלי מצוה אחת היא, אין אדם אחד עושה את שניהם, והמנגנים בכלים אינם משתתפים בפה. אך יתכן שכשאינן שם אלא י"ב לויים, מזמרים בפה ובכלי כאחד, אבל אין נראית כן דעת הרמב"ם.

'מאן דאמר לויים היו קסבר מעלין מדוכן בין ליוחסין בין למעשרות'. ואם תאמר, ולא יעלו מדוכן ליוחסין ולמעשרות, ויעלו עבדים לדוכן? ויש לפרש שהכוונה לומר שגזרה היא שמא יבואו להעלות ליוחסין ולמעשרות (תוס' הרא"ש בשטמ"ק, וכ"פ התוס' בסוכה נא. בדעת רש"י), לפי שהרואה עומדים על הדוכן אינו מדייק להבחין בין המזמרים בכלי למזמרים בפה ויסבור שכולם לויים (עפ"י רבנו גרשום).

'מה כפרה ביום אף שירה ביום'. השירה נאמרת בשעת הניסוך, כדלהלן. והרי אמרו (בתמורה יד.) מנחתם ונסכיהם – אפילו בלילה. כלומר יכול אדם להביא את זבחו ביום ואת נסכיו בלילה. ובא הכתוב לומר שבאופן זה לא תיאמר שירה על הקרבן, שהרי אין שירה אלא ביום ואין שירה אלא על היין, בשעת ניסוך [וממילא נשמע שבקרבן ציבור הטעון שירה, לכתחילה אין להביא נסכיו בלילה, שעל ידי כן מתבטלת השירה].

ולדברי רבי מאיר שהשיר מעכב את הקרבן, היינו בנסכים שבאו עם הזבח שאינם קרבים אלא ביום (תמורה שם), ואותם נסכים טעונים שירה (עפ"י תוס' ר"ה ל:).

א. משמע לכאורה מדבריהם, וכן כתב כאן בשטמ"ק (ו, ח) בשם הרא"ש, שאם מביא זבחו היום ונסכיו ביום אחר, אף לר"מ אין השיר מעכב את הניסוך, גם לפי הצד שטעון שיר (להלן יב.), ורק בנסכים הבאים עם הזבח מעכב לר"מ. ואולם התוס' כאן כתבו שאם אין שירה אין ניסוך, ומשמע אף בניסוך שלמחר. אך אפשר שבליילה יוכל לנסך ללא שיר, כמו שכתבו התוס' בר"ה להדיא. או אפשר שהתוס' כאן נוקטים שלר"מ אין אפשרות להביא נסכים בלילה, בקרבנות הטעונים שירה.

ב. נראה לכאורה שהוא הדין לשירה הנאמרת שלא על הקרבן (כדריש לקיש להלן בע"ב), אינה נאמרת אלא ביום. וכן נקט

ב'זבח תודה'. ואולם ב'חדושים ובאורים' כתב שנראה שמדין תורה אין לשיר הנאמר לבדו דיני שיר וכשר בלילה, וכן משוער ששירר בזה פטור, וכן לענין שאר הלכות.

וזה הקרב עם נסכיו סמוך לסוף היום, נראה שאין להמשיך את השירה בלילה (ע' חזו"א תמורה לא, יד. וע"ע במפרשים ובמנחת חינוך שצד, ב ג ובאבנ"ז או"ח כג). ואולם במשך היום – כתב המג"א (קלב): אם לא שרו עם הקרבן ממש, אפשר לשיר כל היום, אך לא אחר תמיד של בין הערבים [וזהו מדרבנן, שהרי מן התורה אפשר לשיר כל היום. 'שבת הלוי']. ויש מי שכתב ששיר של תמיד של שחר, אין לשיר אף בדיעבד לאחר עבור זמן תמיד של שחר, כלומר מחצות היום או ארבע שעות (עפ"י שבת הלוי ח"ה קונטרס הקדשים סב). ובחזו"א (שם) כתב: 'כמה ישהה בין ניסוך לשירה ולא חשיב הפסק – לא אתפרש'.

רב מתנה אמר מהכא: תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה וטוב לבב – איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב הוא אומר זו שירה'. והקפיד הכתוב על עבודת השירה דוקא, בעונש של ועבדת את איביך – כי היא עבודה חשובה המבטלת רוח רעה כמו שמצינו בשאול, ומשרה רוח נבואה כמו שמצינו באלישע והיה כנגן המנגן.... (עפ"י מהרש"א).

'הביא ענבים ודרכן מנין, תלמוד לומר תביא'. התוס' פרשו: 'הביא ענבים' כלומר הפרישם 'ודרכן' – מביא אותו יין לכתחילה כביכורים [ולר' אליעזר (בחולין קכ), אף משאר הפירות, יכול להביא משקה היוצא מהם לביכורים]. ואולם קריאת שם ביכורים היתה בעודם ענבים, אבל לא שיקרא שם על יין ושמן. וזהו ששנינו (בסוף חלה) שיוסף הכהן הביא ביכורי יין ושמן ולא קיבלו ממנו – מדובר שלא קרא שם ביכורים בשעת בצירה אלא לאחר שנעשה משקה (וכן פרש בתוס' הרא"ש – מובא בשטמ"ק. וכעין זה ברבנו גרשום, אלא שהוא כתב 'הביא' – לירושלים. ויש לדייק שאם הפריש ודרך קודם שהביא לירושלים, לא יביא. וצ"ע).

ואולם הרמב"ם (בפירוש המשנה חלה שם) מפרש שיש מחלוקת בדבר; לדעת ר' יהושע אפשר להביא יין ושמן ביכורים, ואילו לשאר הדעות אין מביאים משקה כלל, אף לא יין ושמן. וכוונת הברייתא שאם הביא ביכורי ענבים למקדש, ולאחר מכן דרכן – כל דיני ביכורים נשארים על היין, וזר האוכלם חייב כאוכל ביכורים.

[ובדעת הרמב"ם להלכה – הכסף-משנה (בכורים ב) מפרש שפסק כר' יהושע, ואילו הנצי"ב (בחיידושו בחולין שם) פרש שפסק כמשנת חלה ודלא כר' יהושע, שאין להביא בכורים יין ושמן].

'איזהו עבודה שצריכה עבודה הוא אומר זו שירה' – שהלויים אומרים שירה בפה ואחרים עובדים בכלי שיר ומסייעים להם. ויש מפרשים 'שצריכה עבודה', שאין אומרים שירה אלא על עבודה (ורבנו גרשום). להלן (בע"ב) אמר ריש לקיש ששירה נאמרת גם שלא על הקרבן. ואפשר שר' יוחנן חולק. וכן הוא בירושלמי – לפי גרסת ה'יפה עינים' כאן. והרי מכאן סייעתא לגרסתו, שר' יוחנן נוקט ששירה היא 'עבודת עבודה' ואינה עבודה לעצמה. ולפי זה זכינו לבאר את השמטת הרמב"ם דינא דריש לקיש – משום שר' יוחנן חולק והלכה כמותו.

'ממשמע שנאמר בכתף איני יודע שישאו, מה ת"ל ישאו – אין ישאו' אלא לשון שירה....' יש לפרש, כשהיו נושאים ארון ברית ה' היו מזמרים [ואפילו הפרות המוליכות אותו כתוב בהן (שמואל א-ו) וישרנה הפרות כמשאז"ל בע"ז כד: (מפרשים. ע' יערות דבש ח"א יב ד"ה אמנם להבין)].

וכך יש לפרש הכתוב 'יסר בְּמִשָּׁא' – ישיר בשעת המשא. וכבר הביאו (ע' עלה יונה עמ' שח) מקור למנהג אשכנז לשיר בניגון שמחה פרשת המסעות וסדר המחנות – שכן היו שרים בכל מסע ומסע.

רבי יצחק אמר מהכא שאו זמרה ותנו תף כנור נעים עם נבל. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא, המה ישאו קולם ירנו בגאון ה' צהלו מים. אין מפורש במקראות הללו שירת בית המקדש. ואפשר שדרשות אלו מתיחסות לקרא דלעיל 'וכנגיהו שר הלויים במשא, יסר במשא' – אלא שלא דרשו כחזקיה ב'אל תקרי יסור אלא יסיר', רק דרשו 'משא' על סמך המקראות הללו שמשמעותו לשאת קול בשיר. [ושמא משום כך הפסיקו בדרשת ר' יוחנן ביניהם, כי גם בקרא דידיה נאמר 'עבודת עבודה ועבודת מ'ש א'. נמצאת דרשתו מסייעת לבאור קרא דכנגיהו] [כ"נ. והרש"ש פרש במקרא השני 'ירנו בגאון' – זה בית המקדש, כמו 'גאון עוזכם' ועוד].

'מנין לעיקר שירה... משה ידבר והאלקים יעננו בקול'. 'אולי מפני שהיה קול שופר הוצרכה להיות שירה עמו, לתרגם למלים את משמעותו הסתומה של הקול. ולהכי למדו בהמשך הגמרא דיני שירה מפסוקי תקיעה ותרועה. ולהכי תקנו חז"ל ברכות מיוחדות לר"ה וליוה"כ של יובל ולתענית צבור עם התקיעות' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'ע"ב) 'זהם בשלכם במיתה' – לוי שעבד עבודת הכהן דינו במיתה. והוא דין נפרד מאיסור 'זר' [נמצא לוי שעבד חייב שתים; משום זר ומשום אזהרה מיוחדת ללויים]. הלכך חייב אפילו בעבודה שאינה תמה, שהזר אינו חייב עליו מיתה (עפ"י מנחת חינוך שפט).

'משוער' – שומר השער (רבנו גרשום). ובשלשה מקומות במקדש היו שומרים הכהנים (כדתנן ריש תמיד), ובאותם מקומות היו הם השוערים, פותחים וסוגרים הדלתות. וכן דלתות ההיכל – הכהנים היו פותחים ומגיפים אותן ולא הלויים (שיטה מקובצת).

'אלא אמר רב אשי: מידי דהוה אשליחא דציבורא דממליך'. סתם שליח צבור הוא קבוע. ומשמע שאף שליח צבור קבוע צריך להימלך בציבור קודם שניגש להתפלל, מפני כבוד הציבור. ואולם בשולחן ערוך (או"ח נג, טו) כתב ש"צ הקבוע יורד לפני התיבה מעצמו ולא ימתין עד שיאמרו לו. ואכן תמה על דבריו בבאור הגר"א שם, מסוגיתנו. (וכן העיר ריעב"ץ בהגהותיו כאן על הטור. אלא שלשון הטור אינו מוכח רק ש"צ קבוע לא צריך לסרב, אבל לא שייגש ללא שיאמרו לו. כן כתב בבאור הלכה שם). ובדוחק יש ליישב דעת השו"ע, שמדובר בגמרא בש"ץ שאינו קבוע לתפילה אלא שממונה לשאר דברים [ערש"י בחולין (כד): שיש ש"ץ שהוא ממונה לתקיעת שופר ולנדודות ולשארי דברים], ואעפ"י שודאי הציבור מתרצה שיהא הוא שלוחם לתפילה גם כן, מכל מקום עביד דמימלך, אבל ש"ץ שהתמנה במיוחד לתפילה – אין צריך להימלך כלל. והלויים שנמלכו – לפי שהיה זה היום הראשון למינויים לעבודה כמבואר בכתוב, הלכך אפשר שגרע מש"ץ קבוע שעומד תמיד לכך (באור הלכה שם). ע"ע בשו"ע או"ח (קלט, ג) שנהגו שהש"ץ עולה לתורה ומברך ללא נטילת רשות, משום שמשעה שמינוהו לש"ץ נעשה כהרשוהו על כך. והרמ"א כתב שבמדינות אלו אין נוהגים כן.

'מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב. אמרו, כשחרב הבית בראשונה אותו היום תשעה באב היה... ומה שירה אמרו וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם, ולא הספיקו לומר יצמיתם ה' אלקינו עד שבאו אויבים וכבשום, וכן בשניה... איליאי בעלמא הוא דנפל להו בפומייהו'. באותו יום השיב עליהם הקב"ה את 'אונם' – בכייתם ותלונותם, שאמרו באותו היום ולמה ה' מביא אתנו אל הארץ לנפל בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז. ומסיים יצמיתם, יצמיתם – על שם החורבן הכפול שבאותו זמן (עפ"י מהרש"א).

'ככתבם וכלשונם'

השמחה והניגון

'... כללו של דבר, שלשה הם יסודות עבודת האלו-ה על פי תורתנו: היראה והאהבה והשמחה – התקרב אל אלקיך בכל אחת מאלה! ואכן בכניעתך בימי התענית לא תקרב אל האלו-ה יותר מאשר בשמחתך בשבתות וימים טובים, אם שמחתך זו באה מתוך מחשבה וכוונה – כי כשם שהתחוננים צריכים מחשבה וכוונה, כך גם השמחה בדבר האלו-ה ובמצותו צריכה מחשבה וכוונה, למען תשמח במצוה עצמה מתוך אהבתך למצוה עליה ותכיר מה מאד היטיב לך בה – וכאילו באת לביתו כקרוא אל שלחנו ומנעמיו – ותן שבח על כך בפיו ובלבך; ואם תעלה עליוותך במצוות אל מדרגת הזמר והריקוד, יהיו לך גם אלה עבודת האלקים, ואף על ידם תדבק בענין האלוהי (ספר הכוזרי, מאמר ב' ג).

... והנה אין ספק בדבר שהאהבה לאלו-ה והיראה מפניו נכנסות בנפש האדם על ידי קיום המצוות האלה, ובתנאי שיקיימן לפי השיעור שנתנה בהן התורה – לבל תביאנה השמחה בשבתות וימים טובים למדרגה שאליה מביאים השחוק והתאוות והבטלה ולביטול תפילה בזמנה כמצוה עלינו, ולבל תביאנה היראה להתיאשות מן המחילה והסליחה, שעל ידי כך יישאר האדם בפחד לכל ימי חייו ויעבור על מצות השמחה בחלקו, שנצטוונו עליה במאמר ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלקיך, ועל ידי זה ימעט השבח שעליו לשבח על טובת האלוה, כי השבח הולך אחר השמחה, ואז יתקיים בו מה שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה'א בשמחה ובטוב לבב... ועבדת את איביך וגו'; וכדי שלא תביאנו הקנאה בקיום מצות 'הוכח תוכיח את עמיתך' ובהנצחות עם חבריו בחכמות, לידי כעס ונטירת איבה, שעל ידי זה תיטרד נפשו ולא תהיה זכה בעתות התפילה' (שם ג,יא).

'הנה באדם יש בו שלשה כחות שהרופאים קוראים אותם נפשות והפלוסופים קוראים אותם כחות. והאחד הוא כח טבעי שמשכנו בכבוד, והוא הנותן כח ההזנה, ודומה בוה לצמח שהוא נזון. והמשובח שבמזונות אצלו הוא הבשר. והכח החיוני משכנו בלב וממנו מתפשט הרוח בכל הגוף על דרך העורקים הנקראים שנאריס, והוא הנותן חיות. והטוב המשובח אצלו הוא היין, כי הוא מחכים הלב ומשמחו, כמו שכתוב ויין ישמח לבב אנוש. ואמר רבא בפרק 'בן סורר ומורה': חמרא וריחני פקחין. והכח הנפשי משכנו במוח, וממנו מתפשטים החוש והתנועה דרך העצבים היוצאים ממנו, ומחוט השדרה היוצאת מאחורית המוח, וכן החמשה חושים הנגלים הידועים, וחושים הנסתרים – שבהם המדבר והמשתף (אולי: והמשתף) והמבין וכח השומר והזוכר ומזכר (ז). והטוב והמשובח אצלו הוא נעימות הקול, והוא השיר, שהוא מעבודות שבמקדש, כדאיתא בערכין בפרק יש מעריכין ובפרק החליל. על כן נבחרו הבשר והיין והשיר לעבודה. זהו הטעם שנמצא בספר מורה צדק אעפ"י שהארכתי בו' (מתוך שו"ת הרשב"ש רפב).

'... וכאשר סיים (הגר"א ז"ל) פירושו, נשא עיניו למרום בדבקות עצומה בברכה והודאה לשמו הגדול ית"ש, שזיכרו להשגת אור כל התורה בפנימיותה וחוצותיה. כה אמר: כל החכמות נצרכים לתורתנו הק' וכלולים בה. וידעם כולם לתכליתם, והזכירם, חכמת אלגעברע ומשולשים והנדסה וחכמת מוסיקא, ושיבחה הרבה. הוא היה אומר אז כי רוב טעמי תורה וסודות שירי הלוויים וסודות

תיקוני הזוהר אי אפשר לידע בלעדה, ועל ידה יכולים בני אדם למות בכלות נפשם מנעימותיה, ויכולים להחיות המתים בסודותיה הגנוזים בתורה. הוא היה אומר: כמה ניגונים וכמה מדות הביא משה רבינו ע"ה מזה סיני, והשאר מורכבים... (מתוך הקדמת רבי ישראל משקלוב לספרו פאת השלחן).

על ידי הנגינה אדם ניכר אם קיבל עליו עול תורה. וסימנך בכתף ישאו ודרשו רבותינו ז"ל אין ישאו אלא לשון שירה שנאמר שאו זמרה ותנו תף. ומקרא זה נאמר במשא בני קהת, שהיו נושאים בכתף את הארון, היינו בחינת עול תורה' (לקוטי מוהר"ן תנינא ל).

דף יב

'איבעיא להו, נסכים הבאים בפני עצמן טעונין שירה או אין טעונין שירה... או דלמא על אכילה ושתייה אמרינן, אשתיה לחודה לא אמרינן'. בספר מנחת חינוך (רצט,ו) האריך לחדש שהספק בגמרא אינו אמור אלא כשהקריב את הקרבן עם מנחתו ביום אחד, ואת נסכי היין לבדם ביום אחר, אבל אם מביא מנחת הסולת עם היין – הלא יש כאן אכילה עם שתייה, וודאי טעון שירה. ובוה יישב כמה דקדוקים, אלא שכתב שדעת התוס' אינה כן, אולם יש מקום לומר כן בדעת הרמב"ם. ע"ש. ובשו"ת אבני נזר (או"ח כב) נקט כהנחה פשוטה שאין המנחה בכלל אכילה רק אמורי הזבח בלבד.

'דאמר מר גלו בשבע גלו בשמונה גלו בי"ח גלו בי"ט'. הברייתא הזו מפרשת את המקראות הסתומים; בספר מלכים (ב-כד, יב) נאמר ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל הוא ואמו ועבדיו ושריו וסריסיו, ויקח אתו מלך בבל בשנת שמונה למלכו. ואילו בסוף ספר ירמיה (נב, כח) נאמר... ויגל יהודה מעל אדמתו. זה העם אשר הגלה נבוכדנאצר בשנת שבע... – הכיצד? שבע לכיבוש יהויקים ושמונה למלכות נבוכדנצר.

וכן בספר מלכים (ב-כח, ט) נאמר: ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל, בא נבוכדנאצר רב טבחים עבד מלך בבל ירושלים. וישרף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלים... לעומת זאת בסוף ירמיה נאמר (נב, כט): בשנת שמונה עשרה לנבוכדנאצר מירושלים, נפש שמונה מאות שלשים ושנים. ובארו בגמרא שאין כאן שתי הגליות אלא אחת; היא שנת י"ח לכיבוש יהויקים, היא שנת י"ט למלך נבוכדנצר (עפ"י הערוך ערך 'גל'; רש"י מגילה יא:).

נמצא לפי"ז שהמקראות שבספר מלכים מתיחסים לעלות נבוכדנצר על כסאו, ואילו המקראות שבירמיה אינם מונים אלא לכיבוש יהודה. ואכן לא מפורש בהם 'למלכו' או 'למלך נבוכדנצר' כמו שמפורש במלכים, אלא סתם 'לנבוכדנצר', כלומר מאו נבוכדנצר החל את ריבו עם יהודה.

ע"ע בהרחבה בבאורי המקראות ותאריכי המאורעות – חזון איש, שביעית ג, לג ואילך.

וזו לשון החזו"א באגרת אודות שנות בית שני (קובץ אגרות ח"א רז):

כידוע גם הסכמות היותר בטוחות בשנות קיומן מתאספים להדורות הבאים, והרבה פעמים מקימים את הראשונות שכבר בטלום. בכלל שכל בן אדם מצומצם מאד נגד נהרי החכמה ומעיני התבונה האצורים בתבל ומלאה, ומן היותר חלשות הם התגליות הבנויות על הבדיקות, ומעשים בכל יום שהרופאים מודים